

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

ІННОВАТИКА У ВИХОВАННІ

Збірник наукових праць

Випуск 17

Засновано у 2015 році

Рівне – 2023

УДК 37 : 005.591.61 -66
ББК 74.200

Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Вип. 17. / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманіт.ун-т; упоряд.:О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. Б. Грицай, Т. С. Ціпан та ін. Рівне: РДГУ, 2023. 383 с.

До збірника увійшли наукові праці з теорії і методики освіти та виховання. У наукових розвідках представлено різновекторність сучасних підходів до змісту, форм і технологій освітнього процесу, починаючи від дошкілля і завершуючи вищою школою.

Редакційна колегія

Головний редактор: **Петренко Оксана Борисівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Заступник головного редактора: **Грицай Наталя Богданівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри природничих наук з методиками навчання Рівненського державного гуманітарного університету;

Відповідальний секретар: **Ціпан Тетяна Степанівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Члени редакційної ради:

Сухомлинська О. В., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Павелків Р. В., доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Федяєва В. Л., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. С. Петухова Херсонського державного університету.

Члени редколегії:

Androszczuk Irena (Андрощук І. М.), доктор габлітований, професор, професор кафедри Педагогіки праці та андрагогіки Академії педагогіки спеціальної імені Марії Гжегожевської у Варшаві (Республіка Польща);

Безкоровайна О. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри міжкультурної комунікації, теорії, історії та методики викладання зарубіжної літератури Рівненського державного гуманітарного університету;

Вихрущ А. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського;

Дичківська І. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету;

Кобилянський О. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри безпеки життєдіяльності Вінницького національного технічного університету;

Ковальчук О. С., доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник Національного університету харчових технологій;

Кравченко О. О., доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Мельничук І. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін Тернопільського державного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського;

Павелків К. М., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов Рівненського державного гуманітарного університету;

Пелех Ю. В., доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету;

Pobirchenko Natalia (Побірченко Н. С.), доктор габілітований, професор, професор надзвичайний на факультеті суспільних та гуманітарних наук Державного вищого навчального закладу імені Вітелона в Легніці (Республіка Польща);

Пустовіт Г. П., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри методики викладання і змісту освіти Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

Савчук Б. П., доктор історичних наук, професор, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту ім. Б. Ступарика Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника;

Sieradzka-Baziur Bożena (Сєрадзька-Базюр Б.), доктор габілітований, професор, проректор з наукової роботи і освітніх програм, Академія «Гнґатіанум» у м. Кракові (Республіка Польща);

Сойчук Р. Л., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету;

SirojC Zdzislaw (Сіройц Здзіслав), доктор габілітований соціальних наук в галузі педагогіка, професор, професор кафедри педагогіки Інституту педагогіки і психології Вищої школи менеджменту у Варшаві (Республіка Польща);

Баліка Л. М., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Skubisz Jolanta (Скубіш Йоланта), кандидат соціальних наук в галузі педагогіки, ад'юнкт відділу педагогіки і психології Академії гуманітарно-економічної в м. Лодзь, член групи соціальної педагогіки в Комітеті педагогічних наук Польської академії наук у Варшаві (Республіка Польща);

Остапчук Н. О., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та методики викладання інформатики Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко С. В., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій та моделювання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шадюк О. І., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету.

Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 21161-10961Р.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. збірник наукових праць РДГУ «Інноватика у вихованні» включений до Переліку наукових фахових видань України у категорію «Б» у галузі педагогічних наук (спеціальності – 011, 014, 015).

Фаховий збірник наукових праць РДГУ «Інноватика у вихованні» індексується міжнародною наукометричною базою даних Index Copernicus International:
<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=48435>

Упорядники: проф. Петренко О. Б., доц. Ціпан Т. С., доц. Баліка Л. М., Бабяр А. А.
Науково-бібліографічне редагування: наукова бібліотека РДГУ.
Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол № 6 від 25 травня 2023 р.)

Редакційна колегія не завжди поділяє точку зору авторів.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2023

ЗМІСТ

Rudenko W., Rudenko N. Problem w badaniach pedagogicznych – analiza metodologiczna.....	7
Виткалов С. Особливості комунікативної взаємодії диригента та учасників оркестрового колективу.....	18
Дичківська І. Використання зарубіжних інноваційних практик у побудові простору шкільного приміщення початкової школи України.....	27
Коляда Н. Педагогічна біографіка як предмет наукових досліджень: поняттєво-термінологічні аспекти.....	38
Лодатко Є. Майбутньому вчителю початкової школи про виховний потенціал навчання математики.....	48
Mikhno O. Foreign biographical dictionaries of educators: creation concepts and content features.....	68
Mykhalchuk N., Ivashkevych E., Kvasnetska N., Gron L. Innovative ways of solving a problem of using mnemonics strategies to improve primary stage pupils' EFL vocabulary learning.....	79
Петренко О., Баліка Л., Бричок С., Гудовсек О. Роль дисципліни «Технологія та організація наукових досліджень в освіті» у підготовці майбутніх магістрів початкової освіти.....	91
Потапчук Т. Особливості професійної діяльності майбутнього диригента оркестрового колективу.....	103
Романюк С., Мафтин Л. Національно-патріотичне виховання в умовах викликів сучасності.....	112
Руденко Н., Руденко В. Статеві відмінності психологічної сепарації у старших підлітків.....	122
Шарата Н. Виховна робота у Миколаївському національному аграрному університеті під час війни.....	132
Баліка Л., Філоненко Р. Створення сучасного освітнього простору у закладах загальної середньої освіти на основі педагогіки Реджо Емілія.....	141
Бісовецька Л., Верхова І. Виховний потенціал волонтерської діяльності ліцеестів.....	152
Боровець О. Облаштування безбар'єрного простору класної кімнати початкової школи України в умовах інклюзивного навчання.....	162
Вашак О., Манжелій Н., Фазан Т. Використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу національного виховання дітей дошкільного віку.....	172

Ветрова І., Потапчук С., Верьовкіна О. Проблема формування вміння планувати урок англійської мови.....	183
Горобець І. Інформаційно-комунікаційна компетентність керівника закладу вищої освіти.....	195
Губіна А., Мартинюк А., Герасимчук Г. Технологія перевернутого навчання у практиці вивчення іноземної мови у технічному ЗВО.....	202
Kishchenko N., Dunaievska O. Methodology of teaching emotionally colored metaphors in song discourse.....	211
Максимчук Т., Пантелєєв В. Предметно-мовно інтегроване навчання (CLIL) на заняттях біології і екології як метод підвищення мотивації до вивчення іноземної мови.....	217
Мороз Л., Ковалюк В., Масло І. Використання мобільних додатків у процесі вивчення англійської мови.....	224
Павелків О. Навчальна дисципліна «Інноваційні підходи до навчання математики» у структурі підготовки магістрів спеціальності 014 Середня освіта (Математика).....	231
Перішко І., Білоус Т., Верьовкіна О. Особливості навчання говорінню англійською мовою у закладах вищої освіти.....	241
Пилипюк Л. Студентоцентроване навчання на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням.....	248
Романюк С., Трофімчук В. Процес організації заняття іноземної мови у закладах вищої освіти методом навчальних станцій.....	255
Синіцька Н. Особливості використання інтерактивних методів в процесі навчання математики.....	263
Сілков В., Сілкова Е. Застосування ігрових технологій у процесі вивчення нумерації чисел першого десятка під час дистанційного навчання.....	271
Стельмашук Ж. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до вирішення педагогічних ситуацій та задач в освітньому процесі НУШ.....	280
Стрижаков А. Організаційні впливи та соціалізація.....	288
Сухомлинська Л. Лист як форма звертання до читача в педагогічних працях В. Сухомлинського.....	297
Ткаченко В., Комар І. Роль трансференції у вивченні граматики англійської мови.....	305
Ціпан Т. Технології виховання в НУШ: музейна педагогіка.....	312
Шалівська Ю. Дефініція і сутнісне наповнення поняття «формування комунікативної культури майбутнього фахівця» у різних галузях і спеціальностях.....	322

Шурин О., Симонович Н. Теоретико-методичні основи педагогічної творчості в професійній підготовці майбутніх педагогів.....	334
---	------------

Доробки молодих науковців

Голя Г. Досвід Луцького педагогічного училища у підготовці вчителів Волині (1944-1952).....	341
--	------------

Коняхін Ю. Міжнародна академічна мобільність в закладах фахової передвищої освіти.....	349
---	------------

Мельникович Г. Роль дитячої української художньої літератури у вихованні духовності здобувачів освіти старшого підліткового віку.....	357
--	------------

Шамсутдинова М.-С. Аксіологічна парадигма підготовки майбутніх фахівців з іноземної мови.....	368
--	------------

Руденко Наталія

кандидат психологічних наук, доцент, доцент
кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти
імені проф. Т. І. Поніманської
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0002-1927-7742,
e-mail: nataliia.rudenko@rshu.edu.ua

Руденко Володимир

доктор педагогічних наук, професор, професор
кафедри інформаційно-комунікаційних технологій і
методики викладання інформатики
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0001-5986-264X
e-mail: VRudenko2004@gmail.com

**СТАТЕВІ ВІДМІННОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЕПАРАЦІЇ У
СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ**

Анотація. Проаналізовано стан досліджуваної проблеми у психолого-педагогічній літературі, констатована недостатня її розробленість, охарактеризовано сутність та зміст поняття «психологічна сепарація». З точки зору теорії сепарації «переживання дорослості» є основним новоутворенням підліткового періоду. Розкрито основні етапи сепарації: натальний, функціональної сепарації, просторово-часової сепарації, емоційної та фінансової сепарації. Встановлено, що процес психологічної сепарації хлопців і дівчат підліткового віку відбувається неоднаково. За результатами методик з оцінювання психологічної сепарації, а також визначення типу саморегуляції зафіксовано статеві відмінності для таких показників сепарації: «Функціональна незалежність», «Незалежності у ставленнях щодо матері (батька)», «Емоційна незалежність» у відносинах з матір'ю і батьком. Виявлено, що відмінності не існують у показниках психологічної сепарації типу «Конфліктна незалежність» у взаєминах з матір'ю і батьком. Респонденти жіночої і чоловічої статі старшого підліткового віку ще знаходяться на шляху до психологічної сепарації. У школярів не є характерним явище підліткового «бунту»; учні не виходять за межі сім'ї, їм не притаманне почуття відповідальності за своє життя. Підлітки не відчувають злість, недовіру стосовно взаємин з матір'ю та батьком; здатність планувати та реалізовувати власні справи без материнської допомоги у них недостатньо розвинена. Дівчата експериментальної вибірки мають більш тісні контакти з матір'ю. Хлопці у взаєминах з матір'ю проявляють більшу самостійність і не

відчувають емоційних зв'язків з батьком. Половина опитаних старших підлітків є автономними, самостійними, які намагаються приймати рішення і нести за них відповідальність. Третина учнів є залежними, які не проявляють комплекс «ефективної самостійності» в діяльності і потребують допомоги з боку дорослого. Підлітків чоловічої статі з автономним типом саморегуляції більше, ніж жіночої.

Ключові слова: психологічна сепарація, підлітковий вік, статеві відмінності, тип саморегуляції.

Постановка проблеми. Соціальні зміни, які відбуваються останнім часом у нашій країні, ставлять молоду людину перед складним вибором свого життєвого шляху, необхідністю адаптуватися до мінливих обставин. Важливими як для психологічної науки, так і для сучасного суспільства в цілому, є вивчення механізмів та специфіки розвитку самосвідомості молоді різних вікових категорій в аспекті впливу сімейних стосунків на формування незалежної, самостійної, активної та ініціативної особистості. Психологічна сепарація – це процес трансформації відносин дітей з батьками у бік їх паритетності, процес перебудови функціонування сім'ї, наслідком якого є досягнення особистісної автономії підлітків в когнітивній, афективній і поведінковій сферах. Психологічна сепарація – це процес психологічного та фізичного відокремлення дитини від батьків, а також зміни самосвідомості молоді, розвитку свого «Я», усвідомлення себе як окремого унікального індивіда (Толочко, 2022).

Центральне новоутворення підліткового віку, так зване «почуття дорослості», – це ставлення дитини до себе як до дорослого. Молода людина претендує на рівноправність у відносинах зі старшими, прагне до самостійності, бажаючи захистити деякі події свого життя від втручання батьків. Сепараційний інстинкт виражається у спротиву будь-кому, хто намагається контролювати або тиснути заради власної вигоди. Характер перебігу та успішність процесу психологічної сепарації від батьків у підлітковому, а надалі і в юнацькому віці, істотно впливає на майбутнє успішне функціонування особистості в сучасному суспільстві, на можливість самореалізації в різних сферах життєдіяльності (Цветков С., 2022).

Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених вказують на те, що процес психологічної сепарації хлопчиків і дівчат підліткового віку проходить неоднаково. Проте характер статевих відмінностей сепарації вважається вивченим ще не повною мірою, що можна розцінювати як актуальну наукову проблему. Саме тому нерідко у практичних психологів виникають труднощі з проведенням корекційних заходів, спрямованих на формування та розвиток автономії, самостійності та незалежності особистості у підлітків не тільки різних вікових категорій, але й різних статей.

Мета статті – представити та узагальнити результати теоретико-емпіричного дослідження статевих відмінностей психологічної сепарації молоді в старшому підлітковому віці.

Сутність та особливості психологічної сепарації підлітків. У сучасних вітчизняних дослідженнях психологічної сепарації явище переживання

«почуття дорослості» вважається основним новоутворенням підліткового періоду, саме тоді, коли юнацький вік найчастіше розглядається як період, зорієнтований на подальший розвиток цього переживання (Алексеева, 2000; Андрейко, 2007). Основним завданням підліткового та юнацького віку вважається набуття дорослості фізіологічної, психологічної, соціальної, духовної тощо. Ступінь зрілості молодого людини переважно оцінюється за певними психологічними ознаками: розвиток особистісних рис, наприклад, самостійність, відповідальність, дисциплінованість та ініціативність (Широка, 2011); досягнення когнітивної та емоційної диференційованості у стосунках з іншими; досягнення стійкої, стабільної, диференційованої Я-концепції, яка включає в себе розмежування Я-реального та Я-ідеального; формування смислових та ціннісних способів саморегуляції (Максименко, 2006); розвиток інтегральної відповідальності (Савчин, 2008).

У психологічній практиці, в емпіричних дослідженнях проявляється інтерес до теоретичних концепцій, які поглиблюють розуміння феноменів дитячо-батьківських взаємин, що сприяють або, навпаки, перешкоджають розвитку автономного, диференційованого Я дитини. Теорія сепарації на сучасному етапі є одним з продуктивних концепцій, до якої звертається значна кількість дослідників за поясненням описаних вище феноменів. Також вона добре узгоджується з теоріями розвитку ідентичності Е. Еріксона, теорією самодетермінації поведінки людини Е. Дісі і Р. Райана та ін. Вважається, що це є паралельні процеси: досягнення автономії значною мірою пов'язане з досягненням цілісної ідентичності та розвитком системи автономної регуляції (Широка, 2011).

«Сепарація» – це процес віддалення, відриву дитини від батьків, під час якого у дитини формується «інакшість» від матері й батька, незалежна від батьківських думок чи суджень особистість. Цей процес завжди непростий, і батькам варто знати особливості та задачі кожного вікового періоду (Габріель, 2023).

Уперше в історії психологічної науки вивченням проблем сепарації в рамках психоаналітичного підходу займалися А. Фрейд, З. Фрейд, П. Блос. Реакцію дітей різного віку на сепарацію з батьками в різних умовах вивчали і описували Р. Шпіц, К. Вольф, Д. Берлінгейм, Дж. Боулбі, М. Малер та інші. Як одне із центральних завдань розвитку в період юності психологічна сепарація з батьками розглядається в працях Г. Крайга, Д. Бокума. Проблема сепарації вивчалася з різних ракурсів, зокрема, як: а) формування психологічної незалежності від них (Г. Хофман); б) вихід з-під влади батьків (П. Блос); в) формування образу сім'ї (О. Іпполітова); г) психологічне відділення від батьківської сім'ї (Д. Лапслей); д) розвиток особистісної автономії (О. Дергачова); е) формування ідентичності (Е. Еріксон).

Літвінова О. В. зазначає, що проходження процесу психологічної сепарації від батьків – одна із головних задач розвитку в підлітковому та юнацькому віці, в якому значну роль відіграють батьківсько-дитячі відносини, стиль чи стратегії виховання в сім'ї (Літвінова О., 2018).

Здійснення гармонійного поетапного переходу від дитячої позиції до позиції дорослого, залежить в першу чергу від батьків, які дозволяли дитині

приймати рішення та давали зрозуміти важливість для них її точки зору, формуючи тим дорослу модель поведінки дитини. Однак варто не забувати, що сім'я може виступати в якості як позитивного, так і негативного фактора виховання (Літвінова О., 2018).

Психологи виділяють п'ять основних етапів сепарації:

Перший етап – натальний. Дитина народилася і вже відчула, що відокремилася від матері. Якщо вагітність проходила без патологій, то є велика ймовірність, що сепарація відбудеться без проблем (Данагулян, 2020).

Другий етап триває приблизно з одного до двох років, це функціональна сепарація. Дитина починає ходити, уже не так залежить від харчування, яке надає йому мама (мамине молоко або суміш), у неї з'являється бажання автономії.

Третій етап – приблизно в 3 роки, це просторово-часова сепарація. Дитина вміє перебувати з іншими людьми, може певний час самостійно гратися, гостювати у бабусі й дідуся.

Четвертий етап – емоційна та психологічна сепарація відбувається в 11-14 років. Тут має місце підлітковий бунт, орієнтація на думку однолітків і авторитетів; дитина виходить за межі сім'ї. Важливо, щоб батьки у цей час передали йому почуття відповідальності за своє життя.

П'ятий етап – фінансова і побутова сепарація у 18-20 і більше років. В ідеалі процес відбувається взаємно: дитина починає самостійно заробляти, брати відповідальність за свої рішення, а батьки це схвалюють і заохочують. Цей етап природним шляхом не відбудеться, якщо в попередніх щось пішло не за сценарієм. Тоді етап переноситься на 25-30-35-40 і більше років. У такому випадку пройти сепарацію самостійно не вдасться, знадобиться допомога психолога (Данагулян, 2020).

Окрім вікових особливостей психологічної сепарації дітей від батьків існують, на думку науковців, і статеві відмінності цього процесу. Це підтверджується як вітчизняними, так і зарубіжними дослідженнями, які констатують, що процес психологічної сепарації хлопчиків і дівчаток підліткового віку проходить неоднаково. Дівчата більше, ніж юнаки потребують підтримки і схвалення у стосунках з батьками. У дівчат більш низькі деякі показники сепарації від матері в порівнянні з аналогічними показниками юнаків (наприклад, емоційна залежність є показником близьких, довірчих взаємин між представницями двох поколінь). У дівчат спостерігається відособленість, страх втратити незалежність від батьків. Ігнорування думки батьків часто поєднуються з нездатністю будувати близькі міжособистісні взаємини (Цветков, 2021).

У підлітків чоловічої статі процес психологічного відділення від батька може супроводжуватися частими конфліктами і переживаннями негативних і/або подвійних почуттів. Хлопці мають, як правило, у стосунках з матір'ю більш близькі, довірливі емоційні. Матері хлопчиків більш схильні до прояву гіперопіки, ніж матері дівчат.

С. Цветков зазначає, що у ставленні підлітків до батьків дівчата більш орієнтовані на спілкування з матерями, ніж батьками; дівчата більш відсторонені від батьків, ніж юнаки; частіше, ніж хлопці, вважають дурним

тоном обговорювати свої проблеми з батьком; частіше відчувають злість на тата, ніж на маму і усвідомлюють це; 33% дівчат вважають, що їх не розуміють батьки (Цветков, 2021).

Дослідження показали, що хлопці мають більш тісне спілкування з матір'ю і батьком, ніж дівчата; більшою мірою покладаються на підтримку батьків при потребі виговоритися; більш схильні ділитися своїми переживаннями з батьком, ніж з матір'ю; підлітки чоловічої статі більше прив'язані до батька, ніж дівчата.

У дослідженнях психологів можна зустріти аналіз когнітивного, поведінкового і афективного компонентів сепарації у осіб різної статі. Проте, за методикою дослідження психологічної сепарації від батьків в юнацькому віці Дж. Хофмана не було виявлено статевих відмінностей у 3-х компонентах сепарації (Hoffman, 1984). При цьому підкреслюється, що почуття дівчат більше поважають матері, ніж батьки. Респонденти жіночої статі менш впевнені в тому, що їхні батьки довіряють їм в когнітивному і поведінковому аспектах при прийнятті рішення. Водночас, дівчата частіше відчувають злість на тата, ніж на маму. Юнаки, в свою чергу, більш орієнтовані на спілкування з батьком, ніж з матір'ю. Відмінності в довірі між підлітками і батьками різної статі відсутні. Зазначається, що отримані результати дослідження демонструють середній рівень спілкування підлітків з батьками, в групі ж дівчат цей показник нижче середнього. При цьому, підлітки чоловічої статі не виявляють яскравих ознак ні автономії, ні залежності; їм властиве незначне прагнення до самовизначення і схильність до протистояння соціальному тиску. У групі дівчат існує тенденція бути залежним від думок і рішень інших людей, дівчата більш недовірливі, схильні піддаватися на умовляння оточуючих(Цветков, 2021). Дівчатка в ранньому віці встановлюють, за словами Н.Хазратової, більш стабільну соціальну дистанцію, що зумовлюється їхнім більш раннім, як у хлопчиків, засвоєнням відповідних правил та раннім процесом сепарації (Хазратова, 2021). Автори досліджень вважають, що у дівчат відбувається більш раннє природне відділення від батьків в міру їх менш стабільного рівня автономії.

Результати власних досліджень. Вивчення статевих відмінностей психологічної сепарації від батьків в старшому підлітковому віці проводилося на базі Рівненського ліцею «Колегіум». У дослідженні брали участь учні 10-х класів віком 15-16 років, з них 20 респондентів були жіночої статі і 12 – чоловічої. До участі в дослідженні залучено учнів гуртка «Психологія» Рівненської Малої Академії Наук учнівської молоді в 2022-2023 навчальному році.

Основні методи і методики дослідження:

теоретичні (аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація даних та інформації з наукових джерел);

експериментальні (квазіекспериментальне порівняння; «Методика дослідження психологічної сепарації від батьків в підлітковому віці» Дж. Хофмана; методика «Автономність – залежність» на визначення типу саморегуляції Г. Пригіна);

математико-статистичні методи обробки даних.

За результатами дослідження сформовано такі висновки:

1. Респонденти жіночої та чоловічої статі старшого підліткового віку ще перебувають на шляху до психологічної сепарації. У школярів не спостерігається прагнення до підліткового «бунту»; учні не виходять за межі сім'ї і не мають відчуття відповідальності за своє життя. Підлітки не відчувають злість, недовіру стосовно взаємин з матір'ю та батьком; у них недостатньо розвинена здатність планувати та реалізовувати власні справи без материнської допомоги. Дівчата експериментальної вибірки мають більш тісні контакти з матір'ю.

2. Хлопці у взаєминах з матір'ю проявляють більшу самостійність. Виявленосуттєвий відсоток осіб, які здатні планувати та реалізовувати власні справи без допомоги батька. Хлопці не відчувають емоційних зв'язків з батьком. У респондентів чоловічої статі більше, ніж у дівчат спостерігається власна, окрема від батьківської, система міркувань, переконань щодо тих чи інших явищ соціальної дійсності.

3. Зафіксовано статеві відмінності у відносинах з матір'ю і батьком на рівні значущості $\alpha=0,05$ для таких типів показників сепарації: «Функціональна незалежність», «Незалежності у ставленнях щодо матері (батька)», «Емоційна незалежність». Не виявлено відмінностей у показниках психологічної сепарації у взаєминах з матір'ю і батьком типу «Конфліктна незалежність».

4. Серед опитаних старших підлітків – автономні і самостійні становлять 43,8%, тобто ті, що намагаються приймати рішення і нести за них відповідальність. 25% опитаних підлітків це ті, які не можуть бути віднесені до жодної з груп. І решту 31,2% складають залежні, якіне проявляють «ефективної самостійності» в діяльності і потребують допомоги з боку дорослого при виконанні завдань. Більше підлітків з автономним типом саморегуляції виявлено серед осіб чоловічої статі.

Висновки і перспективи подальших розвідок. У загальній системі наукового знання про людину проблема сепарації дітей від батьків є недостатньо розробленою, що у свою чергу, обмежує можливості прогнозу розвитку, мінливості або стійкості цього процесу, діагностики, ускладнює облік впливу бар'єрів сепарації на поведінку і міжособистісні стосунки та робить тему дослідження досить актуальною.

Сепарація – це процес віддалення, відриву дитини від батьків, під час якого у дитини формується незалежна від батьківських думок і суджень особистість. Цей процес є багатофакторним, і психологам, педагогам та батькам варто знати особливості і задачі кожного вікового періоду. Важливо зазначити, що психологічна сепарація не припускає розриву відносин і повної ізоляції від батьків і відбувається поетапно.

Батькам пропонуються рекомендації безпечної сепарації, зокрема, приймати дитину такою, якою вона є; запасатися терпінням; давати підлітку лише необхідну допомогу; дати можливість дитині отримати власний досвід – навіть і негативний та інші. В перехідний підлітковий період перед батьками постає складна двозначна задача: давати достатню свободу і довіру дітям, але залишатись із правилами та батьківським авторитетом.

Поради щодо створення оптимальних умов процесу сепарації такі: розвивати у підлітків відчуття контролю ситуації, самооцінку, самостійність, навички саморегуляції, почуття гідності, творчий потенціал.

Психологічна сепарація дітей від батьків окрім вікових особливостей має ще статеві відмінності: для хлопчиків і дівчат підліткового віку вона проходить неоднаково. Так, серед старших підлітків спостерігається нерівномірний частотний розподіл осіб з автономним типом саморегуляції (43,8% – самостійні, 31,2% – залежні; 25% – не можуть бути віднесені до жодної з груп). Серед осіб чоловічої статі більше підлітків з автономним типом саморегуляції.

Статеві відмінності у відносинах з матір'ю і батьком зафіксовано на рівні значущості $\alpha=0,05$ для деяких окремих типів показників сепарації, наприклад, «Функціональна незалежність», «Незалежності у ставленнях щодо матері (батька)» і «Емоційна незалежність». У респондентів чоловічої статі більше, ніж у дівчат спостерігається власна, окрема від батьківської, система міркувань, переконань щодо тих чи інших явищ соціальної дійсності.

Проблема психологічної сепарації потребує подальшого вивчення і практичної реалізації в аспекті вікових та статевих особливостей.

Результати презентованого дослідження можна використовувати з метою подолання типових труднощів сепарації у період дорослішання, а також можуть бути застосовані практичними психологами в процесі корекційної та консультативно-просвітницької роботи зі старшими підлітками та їхніми батьками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Толочко, Є. (2022). Що таке сепарація? *Wonder*. URL: <https://www.wonderzine.com.ua/wonderzine/life/psychology/5719> (дата звернення 20.01.2023).

Цветков, С. (2021). Статеві особливості психологічної сепарації підлітків від матері і батька. *Міжнародний центр батьківства*. URL: <https://uafathers.com/blog/39> (дата звернення 12.01.2023).

Алексеева, М. (2000). Взаємодія батьків і дітей в сім'ї як виховний чинник. *Розвиток ідей Г. С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях: наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*, 20 (1). СС. 24–30.

Андрейко, А. (2007). Батьківські настановлення як психологічний чинник формування життєвого сценарію особи. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*, IX (1). СС. 16–21.

Широка, А. (2011). Психологічні особливості сепарації в дочірньо-материнських стосунках. Кандидат психологічних наук. Львівський національний університет імені Івана Франка.

Максименко, С. (2006). *Генеza здійснення особистості*. Київ: ТОВ «КММ», 240 с.

Савчин, М. (2008). Психологія відповідальної поведінки. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 280 с.

Габрієль, К. (2023). Що таке сепарація та як безболісно її пережити? *WoMo.UA*. URL: [https://m.facebook.com/ GabrielKateryna](https://m.facebook.com/GabrielKateryna) (дата звернення 22.01.2023 р.).

Літвінова, О. (2018). Проблеми впливу батьків на процес психологічної сепарації в юнацькому віці. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 3 (2). СС.144-150.

Данагулян, Л. (2020). Чому так важливо відокремитися від батьків. Пояснюємо на особистому досвіді *Explainer*. URL: explainer.ua/chomu-tak-vazhливо-vidokremitisya-vid-batktiv-po-yasnuyemo-na-osobistomu-dosvidi/ (дата звернення 12.01.2023).

Hoffman, J. (1984). Psychological separation of late adolescents from their parents. *Journal of Counseling Psychology*. N.Y.: Franklin Watts, 178 p.

Хазратова, Н. (2021). Гендерні і вікові особливості фрустраційних реакцій на порушення приватності. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 46 (49). СС. 124-130.

REFERENCES

Tolochko, Ye. (2022). *Shcho take separatsiia?* [What is separation? Wonder]. URL: <https://www.wonderzine.com.ua/wonderzine/life/psychology/5719> (data zvernennia 20.01.2023). [in Ukrainian]

Tsvietkov, S. (2021). *Statevi osoblyvosti psykhologichnoi separatsii pidlitkiv vid materi i batka* [Gender Peculiarities of Psychological Separation of Adolescents from Their Mother and Father]. *Mizhnarodnyi tsentr batkivstva*. URL: <https://uafathers.com/blog/39> (data zvernennia 12.01.2023). [in Ukrainian]

Aleksieieva, M. (2000). *Vzaiemodiia batkiv i ditei v simi yak vykhovnyi chynnyk* [Interaction between parents and children in the family as an educational factor]. *Rozvytok idei H. S. Kostiuka v suchasnykh psykhologichnykh doslidzhenniakh: naukovi zapysky Instytutu psykhologii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy*, 20 (1). СС. 24–30. [in Ukrainian]

Andreiko, A. (2007). *Batkivski nastanovlennia yak psykhologichni chynnyk formuvannia zhyttievoho stsenariiu osoby* [Parental Guidance as a Psychological Factor in the Formation of a Person's Life Scenario]. *Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykhologii: zb. nauk. prats Instytutu psykhologii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy*, IX (1). СС. 16 – 21. [in Ukrainian]

Shyroka, A. (2011). *Psykhologichni osoblyvosti separatsii v dochirno-materynskykh stosunkakh* [Psychological Features of Separation in Daughter-mother Relationships]. *Kandydat psykhologichnykh nauk. Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka*. [in Ukrainian]

Maksymenko, S. (2006). *Henezha zdiisnennia osobystosti* [The Genesis of Personality Fulfilment]. Kyiv: TOV “KMM”. 240 s. [in Ukrainian]

Savchyn, M. (2008). *Psykhohiia vidpovidalnoi povedinky* [Psychology of Responsible Behaviour]. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2008. 280 s. [in Ukrainian]

Habriiel, K. (2023). *Shcho take separatsiia ta yak bezbolisno yii perezhyty?* [What is Separation and How to Go through it Painlessly?] *WoMo.UA*. URL: [https://m.facebook.com/ GabrielKateryna](https://m.facebook.com/GabrielKateryna) (data zvernennia 22.01.2023 r.). [in Ukrainian]

Litvinova, O. (2018). Problemy vplyvu batkiv na protses psykholohichnoi separatsii v yunatskomu vitsi [Problems of Parental Influence on the Process of Psychological Separation in Adolescence]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 3 (2). SS.144-150. [in Ukrainian]

Danahulian, L. (2020). *Chomu tak vazhlyvo vidokremytsia vid batkiv* [Why it Is So Important to Separate from Your Parents. We Explain from Our Personal Experience]. Poiasniuiemo na osobystomu dosvidi Explainer. URL: explainer.ua/chomu-tak-vazhlyvo-vidokremytsia-vid-batkiv-poyasnyuyemo-na-osobystomu-dosvidi/ (data zvernennia 12.01.2023). [in Ukrainian]

Hoffman, J. (1984). Psychological separation of late adolescents from their parents. *Journal of Counseling Psychology*. N.Y.: Franklin Watts, 178 r.

Khazratova, N. (2021). Henderni i vikovi osoblyvosti frustratsiinykh reaktsii na porushennia pryvatnosti [Gender and Age Peculiarities of Frustrated Reactions to Privacy Violations]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 46 (49). SS. 124-130. [in Ukrainian]

GENDER DIFFERENCES IN PSYCHOLOGICAL SEPARATION IN OLDER ADOLESCENTS

Natalia Rudenko

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Prof. T. I. Ponimanska Preschool
Pedagogy and Psychology and Special Education,
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1927-7742,
e-mail: nataliia.rudenko@rshu.edu.ua

Volodymyr Rudenko

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor
at the Department of Information and Communication Technologies and
and Methods of Teaching Informatics
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5986-264X
e-mail: VRudenko2004@gmail.com

Abstract. The article deals with the state of the studied problem in the psychological and pedagogical literature, states its insufficient development, characterises the essence and content of the concept of “psychological separation”. From the point of view of the separation theory, the “experience of adulthood” is the main new formation of the adolescent period. The main stages of separation are revealed: natal, functional separation, space-time separation, emotional and financial separation. It has been established that the process of psychological separation of adolescent boys and girls is not the same. According to the results of the methods for assessing psychological separation and determining the type of self-regulation, gender differences were recorded for the following separation indicators:

“Functional independence”, “Independence in relations with mother (father)”, “Emotional independence” in relations with mother and father. It has been found that there are no differences in the indicators of psychological separation of the “Conflict Independence” type in relationships with mother and father. Female and male respondents of older adolescents are still on the way to psychological separation. The phenomenon of adolescent “rebellion” is not typical for schoolchildren; they do not go beyond the family, and they do not have a sense of responsibility for their lives. Adolescents do not feel anger or distrust in their relationships with their mothers and fathers; their ability to plan and implement their own affairs without maternal help is not well developed. The girls in the experimental sample have closer contacts with their mothers. Boys are more independent in their relationships with their mothers and do not feel emotionally connected to their fathers. Half of the surveyed older adolescents are autonomous, independent, and try to make decisions and take responsibility for them. One third of students are dependent, who do not demonstrate a complex of “effective independence” in their activities and need help from an adult. There are more male adolescents with an autonomous type of self-regulation than female adolescents.

Keywords: psychological separation, adolescence, gender differences, type of self-regulation.

Стаття надійшла до редакції 02.05.2023 р.

Наукове видання

ІННОВАТИКА У ВИХОВАННІ
Збірник наукових праць

Випуск 17

Упорядники:

**проф. Петренко О. Б., доц. Ціпан Т. С.,
доц. Баліка Л. М., Бабяр А. А.**

**Науково-бібліографічне редагування:
наукова бібліотека РДГУ**

Підписано до друку 25.05.2023 р.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 18,1. Замовлення №365/3. Наклад 300

I – 66 **Інноватика у вихованні:** зб. наук. пр. Вип. 17. / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманіт.ун-т; упоряд.:О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. Б. Грицай, Т. С. Ціпан та ін. Рівне: РДГУ, 2023. 383 с.

УДК 37: 005.591.6
ББК 74.200

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2023

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
VPM-ПОЛІГРАФ
вул. Київська, 36, м. Рівне, 33027;
тел.: 0800 - 33 - 51 - 57